

SÖZ VARLIĞINA KATKILARI BAĞLAMINDA TARİHTE ZABITA KIYAFETLERİ

Sena Baykal*

- İnsanın anlatma ihtiyacı ve dış dünyayı anlamlandırma çabasının sonucunda ulaştığı tekâmül seviyesinin yansıdığı en gelişmiş edebî tür olan romanın, Türk edebiyatına tam anlamıyla girişi Tanzimat ile birlikte olmuştur. Öyle ki tarihî zeminde incelendiğinde Avrupa'dakinin aksine birtakım mecburiyetler zinciri sonucunda ortaya çıkan bu edebî türün ilk örnekleri Türk edebiyatında tercüme yoluyla verilmiştir. Bu bağlamda akla gelen ilk örnek Fenelon'a ait olan *Telemak*'ın önce Yusuf Kamil Paşa, sonra da Ahmet Vefik Paşa tarafından çevrilmesidir. Yine Daniel Defoe'nun 1719'da yayımladığı *Robinson Crusoe*'su, önce Ahmet Lütfi sonra da Şemseddin Sami tarafından çevirilerek Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Roman vadisinde bir süre çevirilerle ilerlemenin ardından Türk edebiyatında telif romanlar da görülmüştür. Ancak 1928'de yapılan Harf Devrimi ile Arap harfli alfabenin, yerini Latin esaslı Türk alfabesine bırakması; Türk dilinin, kültürünün ve gelişiminin tam anlamıyla aydınlatılması için Osmanlı döneminde yayımlanan Arap harfli Türkçe metinlerin de Latin esaslı alfabeyle dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Ayrıca Türkiye Türkçesi şeklinde adlandırılan dilin, Osmanlı Dönemi Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu düşünülürse Harf Devrimi'nden sonra yayımlanan çalışmaların/kitapların kaynağının Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan metinler/belgelerin oluşturduğu görülmektedir. Nitekim divan edebiyatı geleneği içinde üretilen mesnevileri Türk romanının atası olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla bugün, Türk dilinin geçirdiği evreleri tam olarak kavrayabilmek ve Türk akademisi ile alan yazınının amaçlarına tam anlamıyla ulaşabilmek için çevirilere, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan metinlere ve Harf Devrimi'nin ilanına çok da uzak olmayan eserlere ihtiyaç duyulmaktadır.

* Öğr. Gör., Polis Akademisi Yabancı Diller ve Türkçe Öğretimi Bölümü, sena.baykal@pa.edu.tr

Bu bağlamda Polis Akademisi tarafından yayımlanan kitaplar, özellikle “Türk Polis Kültürü Kitapları Dizisi”, yaptığı tıpkı-basımlarla bu amaca hizmet etmektedir. Dizinin editörü Prof. Dr. Orçun İmga'nın *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*'nin ön sözünde kurum olarak tıpkıbasım çalışmalarına neden önem verdiklerini belirttiği şu satırlar, yukarıda dile getirilen düşüncelerle ortak bir paydada buluşmaktadır:

*Kökleri 19. yüzyıla uzanan modern polis meslek eğitimi geleneğinin taşıyıcısı olan Polis Akademisi, bünyesinde yer alan Polis Akademisi yayınlarıyla da geçmişimizin mesleki eserlerine güçlü bir köprü kurmaktadır.*¹

1936'da Polis Okulu Dahiliye Müdürü Nurettin Gökmen, Polis memuru Hulusi, İbrahim ve Abdülkadir Beyler² tarafından yayımlanan *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*'nin şekil özelliklerine bakıldığında sol sayfalarda “Kıyafeti” ve “Ödevi” şeklinde iki bölüme ve kitabın sağında ilgili ünvana üniformanın resmine yer verildiği; “Kıyafeti” başlığında “Başında alt kısmı dört parmak genişliğinde siyah kürklü dört köşe yeşil kavuk, sırtında Haleb savatından mintan [...]” şeklinde ilgili görselin tarif edildiği görülür. “Ödev” başlığı altında ilgili rütbenin iş tanımı yapılırken burada dikkati çeken ilk husus bu kelimenin günümüzden daha başka bir anlamda, “görev” kelimesinin yerine kullanılmasıdır. Her ne kadar *TDK Güncel Türkçe Sözlük*'te birinci anlamı; “yapılması, yerine getirilmesi, insanlık duygusu, töre ve yasa bakımından gerekli olan iş veya davranış; vazife” şeklinde verilse de günlük hayatta söz konusu kelime daha çok yine *TDK Güncel Sözlük*'teki ikinci anlamı olan “öğretmenin öğrencilere okul dışında yapmaları için verdiği çalışma” ile bilinir ve bu yönde kullanılır. Bu bağlamda söz konusu çalışmadan verilebilecek diğer bir örnek polislik terimleri üzerinedir ve ilk olarak Söz konusu kitabın adında yer alan “zabıta” kelimesinin tanımı yapılmalıdır. Çünkü içindekiler bölümüne bakıldığında polis, yüzbaşı, kadı vb. gibi kelimelerin de “zabıta” üst başlığı altında değerlendirildiği görülür.³

1 Orçun İmga, *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2023.

2 İmga, “Eser Hakkında”, *age*.

3 Nitekim Prof. Dr. Orçun İmga'nın diğer bir çalışması olan *Cumhuriyetin Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü*'nde de “zabıta” kavramının “polis” kelimesini kapsadığı yahut onun yerine kullanıldığı görülür. Ayrıca Polis Akademisinin tarihini ele alan birçok çalışma da isim olarak “zabıta” kelimesini kullanır. Örneğin Derviş Okçabol'un *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilât Tarihi*'si bunlardan biridir.

Günümüzde zabıta; “belediye hizmetlerinin güvenliğini sağlamakla görevli yönetim”; polis, “şehirde kamu düzenini, huzur ve güvenliği sağlayan kuruluş” şeklinde tanımlanmıştır. Bugün iki kelime arasında sadece anlam farklılaşmamış, aynı zamanda bürokrasi sistemi açısından da bir değişiklik meydana gelmiştir. Aynı durum, “yüzbaşı” kelimesi için de geçerlidir. Her şeyden önce günümüzde polis teşkilatından ziyade, askeriyede -orduda- kullanımı yaygın olan bu kelimenin zamanla tanımı değişmiştir. Bugün “orduda rütbesi üsteg-menle binbaşı arasında olan subay” şeklinde anlamlandırılan “yüzbaşı”na ait *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*’nde iki tanıma yer verilir. Bunlardan ilki “Şehirde tesis edilen karakollarda bulunarak maiyetindeki efrada verdiği emir ve talimatla çarşı, pazar ve mahallatin intizam ve inzibatını, ahalinin huzur ve istirahatını temin etmek [...]” iken ikincisi “[...] kasaba ve köylerin intizam ve inzibatile halkın huzur ve sükûnunu temin etmek ve maiyetinde bulunan asakir-i zabtiyenin kılık kıyafetleriyle teçhizatının ikmâl ve intizamına çalışmak ve asayişe müteallik her gûna hususattan dolayı seraskerliğe karşı mesûl olmak [...]” şeklindedir.⁴

“Türk Polis Kültürü Kitapları Dizisi”nin yedincisi olan ve yazarları tarafından Mahmut Şevket Paşa’nın *Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi*; Osman Nuri Ergin’in *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* ve II. Abdülhamid dönemine ait bazı albümlerin kaynağını oluşturduğu *Tarihte Zabıta Kıyafetleri* bir yönüyle Polis Akademisinin tarihine ışık tutarken diğer yönüyle polislik terimleri sayılabilecek bazı kelimelerin anlamlarında yahut kullanımlarındaki değişikliği göz önüne serer ki Türk Dil Kurumunun bünyesinde çeşitli alanlara ait söz varlığını içeren, doksana yakın terimler sözlüğü bulunduğunu da burada hatırlatmak gerekir. Ayrıca Harf Devrimi’nden 8 sene sonra çıkan kitabın Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan çalışmalardan yararlanması girişte belirtilen düşünceleri destekleyici birer unsurdur. Diğer yandan bu noktada Prof. Dr. Hamza Zülfiyar hocanın *Türk Dili* dergisi için kaleme aldığı “Ölü veya Canlı Kelime Nitelemesi: Türkçede Yabancılaşma” başlıklı yazısındaki şu satırlara değinmek faydalı olacaktır:

*Tarihî metinlerde kalıp de zamanla kullanımdan düşen, yazı diline ulaşmayan kelime. Türkçe Sözlük’te ölü dil tanımı var. Tanımı şöyle: “Günümüzde kullanılmayan, konuşulmayan elimizde yalnızca belgeleri bulunan dil.” [...] yazı diline, konuşma diline girememiş ve bunun için ölü sayılan her kelimenin zamanla ne gibi şekil ve anlam değişiklikleri geçirdiği araştırılmasına başlanmıştır.*⁵

4 İmga, *age.*, s. 44, 52.

5 Hamza Zülfiyar, “Ölü veya Canlı Kelime Nitelemesi, Türkçede Yabancılaşma”, *Türk Dili*, S 855, 2023, s. 8.

Tarihte Zabıta Kıyafetleri adlı çalışmanın kaynağını Osmanlı Türkçesi belgelerin oluşturması ve içerikte bahsedilen ünvanların -hepsi olmasa da- çoğunluğunun kullanımdan düşmesi yahut taşıdığı anlamın değişmesi Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın özellikle "tarihî metinlerde kalıp da zamanla kullanımdan düşen, yazı diline ulaşmayan kelime" açıklamasıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla *Tarihte Zabıta Kıyafetleri* isimli yukarıdaki alıntıyı somutlaştırmak noktasında örnek olacak birçok kelimeyi, daha doğrusu "ölü kelime"yi gün yüzüne çıkarmaktadır. Örneğin, yan tarafta fotoğrafı verilen "asesbaşı", bugün "bekçi" diye tabir edilen ve geceleri asayişini sağlamak amacıyla topluma hizmet edenlere verilen bir ünvanıdır ve günümüzde kullanımdan düşmüştür. Arapçadaki "asse", fiil kökünden üretilen bu kelime, Osmanlı Türkçesinde çokluk olan "ases" şeklinde, ancak tekil manada kullanılmıştır.⁶ Bugün *TDK Güncel Türkçe Sözlük*'te "Yeniçeri Ocağı'ndaki askerî görevinin yanı sıra, başkentin düzenini korumakla da yükümlü olan teşkilatın başı" olarak yer alsa da hem resmî kurumlardaki ünvan listesinde hem de günlük hayatta kullanımı yaygın değildir.

Tüm bu örnekler dikkate alındığında *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*, dilin sadece kelime merkezli algılanmaması gerektiğini de ispatlar niteliktedir. Çünkü söz konusu kitap, kelimelerin geçirdiği değişim sürecinde tarihî, sosyal, siyasi birtakım etkenin rol oynadığını bir kez daha açıkça göstermektedir. Ek olarak *Güvenlik Terimleri Sözlüğü* gibi hazırlanması ihtimal dâhilinde olan terimler sözlüğüne birincil derecede kaynak niteliği taşıyan bu çalışma, aynı zamanda Osmanlı Dönemi Türkçesinin sadece Türk dili ve edebiyatı alanında değil; Türk kültürü, ekonomisi, siyasi hayatı/gelişim süreçleri ve daha nice alana kaynak sağlayabileceğinin örneğidir. Son olarak söz konusu çalışma Harf Devrimi'nden sonraki sekiz senede Türkçenin geldiği ve sahip olduğu seviyeyi de göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kaynaklar

"Asesbaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/asesbasi>, Erişim tarihi: 02.12.2023.

İmga, Orçun, *Tarihte Zabıta Kıyafetleri*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2023.

TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

Zülfikar, Hamza, "Ölü veya Canlı Kelime Nitelemesi, Türkçede Yabancılaşma", *Türk Dili*, S 855, s. 8.

6 "Asesbaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/asesbasi>, Erişim tarihi: 02.12.2023.